

SREČANJA NA GOZDNI POTI

Novela v dialogu

Juš Kozak

(Tiha gozdna pot. Na jasi ob poti klop. V bregu bori in hrastiči. Sončni prameni zlate skozi krošnje gozdna tla, podrastek, trave, borovničevje in praprotn. Na klopi sedi priletna žena. Po poti prihaja starejši človek, ki se nekaj časa ozira v gozd, potem zagleda ženo.)

ON: Mislim, da se ne motim.

ONA (*se smehlja*): Ne, ne motiš se.

ON: Kakor da sanjam. Vse bi bil prej pričakoval... No, da bom tebe zagledal... Na moji gozdni poti.

ONA: Na tvoji gozdni poti? ... Morda res sanjaš...

ON: Ne, ne sanjam... Že leta hodim po tej poti, vsak dan, tudi pozim, če je količkaj vreme. In ti? Od kod?

ONA: Predvčerajšnjim sem prišla. Sedaj ostanem v mestu. Dolgo sem živela na deželi, se pravi, med vojno sem bila v mestu.

ON: Kako da te je zaneslo že drugi dan sem gôr?

ONA: Sama ne vem... Kar tako... Včasih sem tako rada hodila po tem gozdu in gledala mesto... Vse dopoldne se že čudim, kako se je razlezlo. Zadnja leta sem poredko prihajala v mesto, in še takrat samo po opravkih. Če hodiš po ulicah, ne moreš videti, kako lezejo hiše po polju naprej in naprej. Kjer so bili sami travniki in njive, stoje zdaj bele tovarne, okoli njih mravljišča hiš. Mesto se kar razliva. Lepo je tu gori.

ON: Lepo, res lepo. In ti tihi gozdovi. Na tej strani tja do hribov, onstran proge kakor temna jezera med njivami in rdečimi vasmii. Poglej gore... Kako se danes vidijo. Pobočij ne razločiš, vrhovi pa kot bele pene na nebu... Zdaj je razgled še odprt, v avgustu ga zagrnejo kostanji.

ONA: Tak mir dobro dene človeku. Življenje človeka izmuči.

ON: Dejal bi, spoznanja izmučijo.

ONA: Pa spoznanja. Nam niso časi prizanašali z njimi.

ON: O, tega ne. Niso prizanašali.

ONA: Kaj počneš zdaj?

ON: Nič. Pravzaprav nekaj vendarle. Neka založba izdaja zgodovino našega mesta. Jaz delam in pripravljam fotografije za to knjigo.

ONA: Lepo delo. Kakor nalašč zate, ki si bil tako zaljubljen v to mesto. Tudi jaz sem rada fotografirala.

ON: Zaljubljen? Seveda zaljubljen. Rojen sem tu in vse, kar mi je ostalo od življenja, se je zgodilo v tem mestu.

ONA: Večkrat sem že premišljala, kako bi bila živela, če bi se bila kje drugje rodila. Najbrž drugače.

ON: Seveda, čeprav bi se tisto, kar je samo tvoja narava, najbrž ne izpremenilo. Živela pa bi gotovo drugače.

ONA: Tudi jaz mislim. — Kdo ve, ali naš značaj obrača naše življenje, da teče tako, kot teče? — Poglej, kako lepi beli oblaki plavajo nad gorami. Zdaj se pobočja že bolje razločijo.

ON: Sence poglej, kako beže pod oblaki čez košenice in gozdove.

ONA: Ali ni to podoba našega življenja? Na nebu bel oblak, pod njim pa temna senca. Sanje in resnica. O, kako sem danes lirična. — Kakor v mladih, neumnih letih.

ON: Tako jutro. Sonce, zrak svež, da se lesketa. Vse diši. Vonjaš bore? Človek bi se kar zasanjal. Nič čudnega, če se prebudi, kar živi v tebi.

ONA: So to samo spomini? Ali čutimo prav tako, kot smo takrat čutili?

ON: Oboje. — Tako mislim. — V našem življenju se vse prepleta, minulosť in sedanost. Tudi mladost še ni umrla v nas. Najbrž bo živela do groba.

ONA: Živela že, čeprav se izpreminja, čimbolj se staramo.

ON: Zdaj dozoreva. Kaj je življenje drugega kot dozorevanje minulosťi.

ONA: In kadar ne more v tebi nič več zoreti in dozoreti, tedaj je konec. Ali ni?

ON: Je, takrat je konec.

ONA: Vidiš, tako se je končalo, kar je bilo med nama. Ko si me prej vprašal, kaj me je zaneslo danes sem gôr na tvojo pot, ti nisem vsega povedala. Hotela sem še enkrat pogledati nazaj, ali se more še kaj izpremeniti, ali more še kaj oživetiti. Nisem slutila, da te bom srečala živega. Vedela sem, da te bom zagledala v spominih, čeprav pozabljenega.

ON: Umrlega.

ONA: Da, umrlega.

ON: Ti še nisi v meni umrla.

ONA: To si domišljaš. — Tvoja domišljija je vedno pretvarjala resnico. — Še danes sem prepričana, da nisi nikoli vedel, kaj si mi pomenil in kaj si mi bil.

ON: Morda se motiš.

ONA: Ne, ne motim se, nisi vedel. — Če bi ne bila srečala tebe, kdo ve, kako bi se bilo moje življenje obrnilo.

ON: Danes se mi zdi vse kakor sanje, lepe sanje.

ONA: Vsaka mladost se izpremeni v sanje, lepe ali grde. — Povej mi po pravici, si še kdaj mislil name?

ON: Takih poglavij iz življenja ne pozabiš nikoli. — Prav na tej poti si se mi večkrat v spominu prikazala.

ONA: Kadar si iskal v spominih sebe.

ON: Morda res.

ONA: Se še spominjaš prvega pisma?

ON: Prišel sem ravno od »Carmen«, ko sem te zagledal. Prvič v življenju. Večkrat sem že premišljal, kako more človeka en sam pogled tako prevzeti, da kar odreveni. Samo takrat me je v življenju tako presunilo in še enkrat, dvajset let pozneje. Mislim, da nisem videl ne tvoje postave, tvojih las ne obraza. Brez moči sem obstal, in ko si bila že mimo, sem še vedno strmel v tvoje oči. Spreletala me je taka čudna sladkost, da je kar gomazelo po meni. Tisto noč sem hodil do jutra po gozdu. Ko se je nad ono košato, rdečo bukvijo spodaj v parku razlila mlečna svetloba jutra in je ugasnila zadnja zvezda, sem ti v mislih pričel pisati pismo.

ONA: Pisal si, da imam češnjeve oči. — Kakšna gos sem bila takrat, tega nisi vedel. Živela sem v inštitutu, kjer so se šolale samo hčere premožnejših, povečini podeželskih staršev. Očeta, ki je bil notar, si poznal. Trmast, samosvoj človek. Bil je zelo gibčen in si je za tiste čase napravil lepo premoženje. Poznal si našo hišo, ki je bila najlepša v trgu. Oče je bil liberalen človek in ni sitnaril s starokopitnimi nazori. Mati se je imela za podeželsko gospo, kateri morajo kot premožni notarjevi ženi izkazovati vsi spoštovanje. Če smo šli na kako veselico, je hudo pazila, da smo hčere plesale samo z uglednejšimi fanti. Oblačila nas je vedno po najnovejši modi in je poletni vkuhala toliko kompotov, da jih celo zimo nismo pojedli. Sapo bi ji bilo zaprlo, če bi bila zvedela, da se njena hči s kom na skrivaj shaja.

ON: Kadar ste šle na sprehod po mestu, ste hodile tako spodobno, da ni vaša vzgojiteljica nikoli zapazila, kako mečete oči na vse strani.

ONA: Ali pa se je delala, da ne vidi. Je bila tudi iz boljše hiše, čeprav obubožane, zelo verna in dobro vzgojena. Bila je zelo ponosna na inštitut in je strogo pazila, da bi užival najboljši glas. Zato ni rada videla, če smo se preveč družile z zunanjiimi, ki so hodile v našo šolo. Drugače se pa ni nikoli preveč vtikala v nas. — Ko mi je izročila tvoje pismo, me je zelo resno ogledovala, kakor bi hotela uganiti, če se skriva za njim kaka skrivnost. Prebrala sem pismo na skrivaj in ugibala, kdo mi ga je pisal. Na sprehodu sem lovila z očmi poglede, pa se mi ni zjasnilo. Dobro vzgojeno dekle — le smej se — taka sem bila, je mislilo, da mora zviška gledati na take pisarije, čeprav so mi bile všeč.

ON: Čudno, da nisi uganila, saj sem se ti naravnost nastavljal.

ONA: O, saj mi ni ušlo, da te vedno srečujemo. Če naj ti povem resnico, tistega pisma bi ti nikoli ne bila prisodila. Vse prej. Kakor se pravi, ti nisi bil moj ideal. Še dvakrat si mi pisal, preden sem zapustila inštitut in mi je oče preskrbel v trgu mesto učiteljice.

ON: Potem sem prišel za tabo.

ONA: Takrat se mi je posvetilo. Vso zimo sem preživela na deželi, skoraj brez družbe, ker je bilo zelo malo družin, s katerimi smo se obiskovali. — Ko sem tisti dan — lep majski dan je bil — stopila iz šole, sem te zagledala, kako sloniš ob plotu in me čakaš z očmi. V trenutku sem vedela vse. Tvoje oči so me čisto zmedle. Ugajalo mi je, kako predrzno me gledaš, kakor da te vse drugo na svetu ne briga. Pri kosilu sem se ves čas smejala, da me je oče resno vpraševal, če se mi je zmešalo. Vedela sem, kje stanuješ, in popoldne nisem dala sestri miru, dokler se ni razmajala in šla z mano na sprehod. Ponoči nisem mogla spati, žgalo me je v zapestjih, kljuvalo v sencih, odeja mi je bila pretežka, venomer so se mi prikazovale tvoje oči. Vstajala sem in hodila k oknu. Vse zvezde so bile tvoje oči. V prsih pa je peklo. Od daleč sem te začutila, da prihajaš pod okno. Skočila sem nazaj v posteljo. Srce mi je bilo, da me je hotelo zadušiti. Vedela sem, kaj se bo zgodilo, trepetala sem in se grizla, zakaj nisem na skrivaj priklenila psa. Zatisnila sem si ušesa, da ne bi slišala, kako se boš spopadel z njim. K sreči si ga začutil prej in se mu skozi živo mejo umaknil. Ko je pričel lajati, je oče vstal. Čeprav te nisem videla, sem te čutila, da ležiš onkraj ceste na njivi. Do jutra nisem zaprla oči. Ko se je pričelo daniti in so se ptički v vrtu oglašali, me je spreletela taka sreča, kakor bi tudi nebo cvetelo. Še tisto jutro si mi pisal in me vabil, naj se drugi dan peljem v mesto. Ves dan sem tuhtala, kakšen izgovor bi si izmislila, da bi šla sama.

ON: Stala sva pred kupejem in vso pot si molčala.

ONA: Bala sem se, da bi se izdala, kako me je prevzelo.

ON: Ko sem ti na postaji povedal, kje te bom čakal, si kar stekla.

ONA: Nisi vedel, kaj je pomenilo zame, da sem šla sama s tabo v gozd. Kakor ovčica sem hodila poleg tebe in te poslušala. Potem sva zavila s poti. Se še spominjaš, kako sva ležala tamle zgoraj v praproti med borovci? Pripovedoval si mi, kako hodiš zjutraj po gozdu in gledaš v rosah moje česnjeve oči. Govoril si, kako te narava uči življenja, kako se zamakneš v mraku v tišino nad gozdovi. Toliko tega, kar si pripovedoval, nisem nikoli videla, ne čutila. Še sanjalo se mi ni o takem življenju. Ne veš, kakšno hrepenenje si vžgal v meni, da bi hodila s teboj, ko se zvezde zlate med vejami borovcev in diha noč. Kako so ti oči žarele! Zdelo se mi je, da vse okoli mene živi, drevesa, trave in nebo, da

ti poznaš vse skrivnosti. Nisem se upala govoriti, da bi se ti ne zdela neumna. Rada sem igrala klavir, Bacha, Brahmsa, a tvoje besede so bile slajše. V glavi se mi je vse vrtelo. Nisi čutil, kako mi je bilo srce? Govoril si, kako sem lepa, da so moji lasje svileni valovi in mi čelo zarje poljublja. Zakaj me nisi poljubil? Zakaj me nisi stisnil k sebi, da bi ti skoprnela v naročju? Le zakaj nisi storil tega in si samo govoril. Morda bi se tisti večer niti ne vrnila domov. Saj si vse podrl v meni, dom in vse predsodke. Toliko si govoril, da ni življenja brez svobode, o starokopitnih nazorih in zadušnosti našega življenja, o človeku in sreči, da sem se sramovala vsega svojega življenja. Samo ti in samo ti si bil zame na svetu. Nisem se upala ganiti, trepetala sem in samo pričakovala, kdaj se skloniš k meni.

Kakor omotična sem hodila poleg tebe. Povedal si mi, da se drugi dan odpelješ, in me vpraševal, če ti bom pisala. Ne vem, kaj si mislil, ko ti nisem odgovorila. Čemu pisati — sem premišljala — saj sem njegova, da bolj ne morem biti. Veš, tam spodaj pod rdečo bukvijo sem še čakala. Komaj sem te v mraku razločila. Tvoj dih sem čutila na čelu in gledala roke, kdaj me objamejo. Bala sem se in vendar želela. Pričakovanje mladega dekleta, ki je prvič ušlo iz kletke, se ni izpolnilo. Morda sem bila romantična, neizkušena, ženske v meni pa nisi videl. Odšla sva v mesto, vso pot si govoril o ljubezni, primerjal si me s Carmen, jaz pa sem molčala. Če bi ti hotela povedati čisto resnico, se je nekaj čudnega oglašalo v meni. Imela sem te rada, zaverovana sem bila vate in kar omamljena. Nekje na dnu srca pa je kljuvalo nekaj, kako bi rekla, nekaj sovražnega. Govoril si mi o tem, da je največja uganka na svetu človeško srce, a nisi vedel, da tako srce hodi poleg tebe.

Odpeljala sem se z zadnjim vlakom. Bila sem vesela in potrta. Vriškala bi in tudi jokala. Vidiš, takrat se je pričelo moje življenje. Če bi hotela danes po tvoje govoriti, bi dejala, dihnil si v popek in roža se je odprla. Le smej se.

ON: Pogled nazaj vara. Čas marsikaj pridene. Danes ne moreš vedeti, kako sem te ljubil. Mogoče se taka ljubezen samo enkrat doživi. Nisi pomislila ...

ONA: Nikar ne misli, da ti kaj očitam. Najino življenje je že davno zaprta knjiga, niti črka bi se ne mogla izpremeniti. Spomin ni še življenje. Tvoje življenje se zaradi mene ni izpremenilo, a moje se je pričelo na tej poti, na tvoji poti. Ko sem se vrnila domov mi je postalo naenkrat vse tuje. Namesto na vrt, kjer sem prej tako rada posedala in negovala svoje cvetice, sem hodila v gozd. Nikjer nisem našla več miru. Pričela so prihajati tvoja pisma. Čeprav sem jih ne vem kolikokrat prebrala in jih znala na pamet, je bila v srcu čudna praznота, pred katero me je

bilo strah. Kolikokrat sem sedela popoldne v tihem gozdu s tvojimi pismi v naročju in poskušala zagledati tvoje oči. Zdelo se mi je, da se mi vedno bolj odtujuješ. Postajala sem razdražena in se v šoli sredi pouka tako zamislila, da nisem videla otrok pred sabo. Doma so se čudili, kako sem se izpremenila, vzroka niso uganili. Kadar nisem šla v gozd, sem igrala klavir ali brala knjige, o katerih si mi govoril in pisal. Večkrat si mi očital, da ti poredko pišem. Sprva so me tvoje besede zadele. Vstajala sem zgodaj, da bi ti v miru, ko je še vsa hiša spala, pisala. Komaj sem pričela, nisem vedela, kaj naj ti pišem. Kako so jablane vzcvetele in so trave že do pasu, da imajo moje vrtnice že popke, da se je mati po dolgih posvetovanjih odločila peljati naju s sestro poleti na morje in je naročila v mestu v najboljšem salonu za obe poletne obleke. Vse to me ni nič zanimalo. Kaj naj bi ti še pisala? Saj se ni nič zgodilo. Da sem že našla v gozdu prve gobe, da so neko noč zastrupili tistega psa, pred katerim si takrat bežal na njivo. Kako rada hodim po stezah med žitom in poslušam dolgo v noč, kako pojejo fantje. Da vsako jutro pričakujem na oknu prve žarke sonca, da iščem povsod tvoje oči in jih nikjer, nikjer ne najdem. Napisala sem nekaj vrstic in pismo raztrgala. O sebi — kakor si ti hotel — nisem mogla in nisem znala pisati. Potem si me pričel mučiti z ljubosumnostjo. Kako si me mučil. Če bi bil vedel, kako me je grizlo, da ti nisem mogla izliti vsega na papir, kar sem prestajala, kar me je preganjalo, bi mi ne bil pisal, da te pozabljam, in mi ne očital ledenega srca. Veš, tako si mi izkušal srce, da sem od žalosti in togote ponoči jokala. Namesto pisma sem ti poslala najlepše in najljubše vrtnice. Upala sem, da ti bodo srce razveselile. Ko si zopet ubral staro pesem sumničenj, sem te zamrzela. Trmasto sem sklenila, da ti ne pišem več.

ON: Trenutek počakaj.

ONA: Kaj boš fotografiral?

ON: Vidiš tistega ptička na vejici. Poskusil bom ujeti še ozadje. Zdaj so gore plastične. — Tako. — Morda se je posrečilo. Čudovit ščinkavec.

ONA: Vedno si mi govoril o ptičkih. Ne spoznam se, ali ti je kaka stvar res tako pri srcu zaradi nje same ali povsod iščeš sebe?

ON: Zakaj bi iskal sebe v ptičkih? Nikoli se jih nisem mogel navedati. Ali niso kakor človekove misli? Nemirni, šegavi, nežni, res pojoča lepota narave.

ONA: In tudi neusmiljena.

ON: Tudi. Vse, kar živi, je neusmiljeno. Mislim, da bi naju ptički zelo čudno pogledali, če bi slišali to krščansko besedo. — Veš, tvoj molk me je takrat vsega zmeščal.

ONA: Pravili so mi, kakšne neumnosti si uganjal, se opijal in povsod razlagal svojo revo.

ON: Nihče ne more iz svoje kože.

ONA: Imaš prav. — Pošiljal si mi obupana pisma, gledal pa že za drugo. Ni res?

ON: Res.

ONA: Ne vem, če si ti zdaj zagledal resničnost tako, kot je bila. Vedno si plaval nad njo v meglah in te je zanašalo. Pa ne misli, da te takrat nisem še vedno ljubila. Čakala sem te in čakala, da prideš. Zvedela sem, da si se vrnil. Če me resnično ljubi, pride, gotovo pride, sem mislila. Ni mi bilo obstanka. Učiti se mi ni več ljubilo. Ko sem pisala spričevala, sem se ne vem kolikokrat zmotila. Ni te bilo. Kadar sem le mogla, sem se skrila v gozdu. Poskušala sem brati, pa se mi je vse uprlo. Trma je kljubovala. Če ne pride, sem dejala, so bile vse same besede.

ON: Si pozabila, da si prva obmolknila.

ONA: Nisem. Povedala sem ti že, kako me je prizadelo, da me sumničiš. Ko sem te vzljubila, se mi je odprl nov svet. Kakor da me je oslepilo. Potem so se sanje mladega dekleta oparile. In še sem upala, da se motim. Ko te ni bilo k meni, sem se peljala v mesto, da bi te srečala. Vse popoldne sem hodila po ulicah, da so me že noge bolele. Nakupovala sem drobnarije, da bi sama sebi dopovedala, da se nisem samo zaradi tebe pripeljala. Šele proti večeru, ko sem že bila na poti proti postaji, sem te zagledala. Prihajal si z nekom, ki ga nisem poznala. Ustavljala sta se in smejala. Videla sem te od strani. Noga mi je zastala, torbica mi je padla iz rok, nekdo mi jo je pobral. Bila sem tako zmedena, da se mu še zahvalila nisem. Tisti trenutki so bili večnost. — Zdaj, zdaj me zagleda in pride čez cesto. Še danes se spominjam, kako se nisem mogla premakniti. Nekdo se je zadel vame. Začudeno me je pogledal, ko sem se mu vsa rdeča nasmehnila. Takrat sem pa videla, da si ti že naprej. — Nikoli nisem zvedela, ali si me videl.

ON: Sem.

ONA: Sem si mislila. — Tisti večer sva šla drug mimo drugega. Od takrat se ti nisem več približala. Šla sem na postajo, sedla na vlak, verjemi, čisto mirna. Zadnje strune so že poprej popokale. Bila sem utrujena, da se mi še misliti ni dalo. Ko sem stopila iz vlaka, so večerne zarje že zbledele in se je shladilo. Takrat so že pričeli žeti. Vozovi so ropotali, in ljudje so me prijazno pozdravljali. Ustavila sem se pod velikim hrastom ob poti in se zagledala. Fantje so med snopi nagajali dekletom, ki so se smejale in rvale z njimi. Vse je bilo veselo in opaljeno od sonca. Požeto žito je sladko dišalo. Jate vran so plavale proti bližnjemu gozdu. Visoko naložen voz je škripal mimo mene, osmukala sem klasje in grizla

zrnje. V farni cerkvi je zvonilo k večernicam. Naenkrat mi je bilo vse tako daleč, ti, mesto, tvoj smeh in tvoji koraki. Nisem bila žalostna, čeprav sem nosila mrliča s seboj, svojo mrtvo ljubezen. Ti mrličiči so naše življenje.

ON: Včasih se dramijo.

ONA: Kadar pokopujemo nove. — Tisto noč sem dolgo bedela pri oknu. Na vasi so peli žanjci in žanjice. Moje srce pa je bilo tiho. Če se še kdaj srečava — sem sklenila — ga niti pogledala ne bom. Vse se mi je videlo tako neumno, vse te materine skrbi kako se bom oblekla, njeno hvalisanje pametnih in čednostnih žena, vkuhavanje kompotov in vlaganje zelenjave, poučevanje, kako je treba varčevati v gospodinjstvu, kako je treba paziti na ugled, oh, kako so mi postale vse te skrbi zoprne. — Tisto noč, ki sem jo prečula pri oknu, sem vedela, da bom odslej živela svoje življenje ne glede na dom, mater, očeta, na ugled boljše družine. Ti si mi zastrupil srce, čeprav si umrl v njem. Zjutraj, ko je Barba pristavila zajtrk, sem sezgala tvoja pisma.

ON: Jaz nisem nikoli sezgal tvojih.

ONA: Verjamem, ker si užival v tem, kako ti je deklice izpovedalo ljubezen.

ON: Sprva sem še kaj zvedel o tvojem življenju, počasi se mi je čisto odmaknilo.

ONA: Kaj naj bi bil zvedel? Saj ni nihče zvedel nič o mojem življenju, ki ga je poznalo le moje srce. Na zunaj se ni videlo. Učila sem otroke abecedo in poštevanke, potihoma zasmehovala mater, ki je pričela valbiti mlade sodnike in zdravnike, premožne sinove v hišo in mi vselej pomežikovala. Učila me je gospodinjstva, šivanja. Ko sva neki dan vkuhaval čišnje, sem nalašč nasula soli namesto sladkorja v ponev. Vse se je smejalo v meni, ko sem pomislila, kako bo mlademu doktorju ponujala kompot in se hvalila, da ga je hčerka pripravila. Njej se še sanjalo ni, kaj iščejo moje oči in česa pričakuje mlado deklico, ki se ji upira vse to spodobno življenje. — Takrat mi je umrl oče, ki je zapustil vsaki svoj delež. Vse je že kazalo, da se bo mati drugič poročila, kar mi ni bilo nič mar. Takrat je prišel vihar in se je zgodilo.

ON: Notranji ali zunanji vihar? Ljubezen?

ONA: Ne bodi ljubosumen. Sam si bil kriv. Prišel je na šolo mlad učitelj. Drzen, lep fant, športnik. Pozimi me je pregovoril, da sem se pričela smučati. Najprej sva se vadila na travniku, potem je zapadel sneg do kolen. V nedeljo — ne, te nedelje nisem pozabila — sva vozila skozi gozd na Vrh. Tako sem se spotila, da mi je kar lilo po obrazu. Sneg se mi je usipal za vrat, kadar sem se sklanjala pod vejami, ki so se pod težo snega pobesile. Take lepote še nisem videla. Vse se je iskriло v

soncu, sneg je bil posut z biseri, nad mano pa plavo nebo. Fant, ki je delal pred mano smučine, se je moral večkrat ustaviti, da me je pobiral. Ko sva prišla na Vrh, sem se smejala od veselja. Vsa drevesa pod nama obložena s snegom, dolina, hribi, vse belo, kamor si pogledal, vsa zemlja posuta z iskrami. Midva pa sama, čisto sama.

Bila sem pijana od sreče in se nisem niti zavedela, kdaj sem pričela trepetati v njegovih rokah. Kar si bil ti prebudil v meni, je zdaj gorelo na njegovih prsih. Nič ni vprašal, nič govoril, bila sem njegova. — Globoko pod nama so se v daljni zasneženi vasi oglasili zvonovi. Midva nisva bila ne lačna ne žejna. Sonce je že padalo, ko sva se odtrgala drug od drugega in vozila nazaj. Pognala sem se za njim, ki je švigal kakor blisk pred mano. Na prvem ovinku sem se že zarila z glavo v sneg. Moral je nazaj, da me je spravil na noge. Objeta se nisva mogla ločiti, dokler naju ni pričel priganjati mrak. Tisto noč je prišel k meni.

Norela sem od sreče. Nič si nisva obljubljala. Mar mi je bilo, kaj bo z menoj. Vedela sem le to, da ga ljubim. Potem? O, potem se je odprlo peklo. Mati se je sesedla, ko je opazila, da sem zanosila. Zaprla je okna, tulila, ne zaradi mene, zaradi hiše. Vse mi je prerekla. Na vsak način je hotela zvedeti s kom. Od mene ni zvedela. Sestra je uganila in ji povedala. Vse je obletala, da so fanta predstavili nekam v Makedonijo. Bili so na vladi liberalci, ki jih je oče zmeraj volil. Tudi meni so odpovedali službo — tako je ona napletla — in morala sem k teti v Avstrijo. Tam sem porodila lepega fantička. Medtem je bila mati prodala posestvo in se preselila v mesto. Dve leti sem ostala v Avstriji. Ko sem se vrnila, me je hotela mati omožiti. Mešetarila je s starimi samci, jih vodila v hišo, da bi se ujeli na denar. Prijemali so, zdaj ta zdaj drugi, jaz pa sem ostala trmasta. Ko je mati videla, da me ne ukloni, je odnehala. Zaprta sem mesto, odšla na deželo in poučevala klavir. Sestra se je bila medtem poročila v Trst. Ne vem, ali je mater omehčala starost ali se je čutila preveč zapuščena, vzela je mojega sina k sebi. Obljubila ga je šolati, od mene pa zahtevala, da ostanem na deželi. Dolgo sem premišljala, zakaj to. Potem sem uganila. Da bi ne bila ljudem na očeh in se bom nazadnje le še poročila, da bo pokrita sramota. Pa se je zmotila.

ON: In je sin vedel vse?

ONA: Najprej se ni znašel. Takrat je hodil še v osnovno šolo. Mati mu je natvezla, da mu je oče umrl. Vsak mesec sem ga prišla obiskat. Počasi se je navezal name in zame ni bilo lepših dni, kot so bili moji obiski. Z leti se je mati umirila, in kar je bilo zanjo glavno, ljudje se niso več zanimali za naše razmere. Od začudenja sem neki dan odprla usta, ko mi je pričela namigovati, da bi poizvedela, kje živi on in kaj dela. — Ne — sem se uprla. Kar je pokopano, naj ostane pozabljeno.

Prebolela sem vse in bila presrečna, da živi sin. Takrat sem tudi zvedela od sošolke, da živiš v mestu in si nastavljen pri Olepševalnem uradu.

ON: Malo se je zmotila tvoja sošolka. Bil sem kulturni referent pri mestu. Že nekaj let sem upokojen, in kar so ti pravili prej, je šele zdaj resnica. Delam honorarno pri Olepševalnem uradu.

ONA: Tako sem pač slišala. Moj fant...

ON: Živi?

ONA: Ne. — Se pravi, živel bo, dokler bom živela. Jaz sem ga rodila in samo z mano lahko umre. — Imel je njegovo naravo. Učil se ni posebno rad. Žoga, atletika, smuči so bili njegovo veselje. V peti šoli je pričel fantazirati o strojih. Mati mu je oddelila posebno kamro, v katero je znosil vsake vrste orodje. Vse popoldneve je sestavljal s sošolci radio in ne vem kaj še vse. Še zame, kadar sem prišla v mesto, ni imel več časa. Za rojstni dan mi je podaril radio, ki ga je sam sestavil. Potem so ga začeli mikati motorji in letala. Vpisal se je med jadrance in si zlomil roko. Čisto oče. Kadar se je lotil kake stvari, ni popustil. Zakaj je človek v mladosti tako srečen? Ker gori toliko strasti v njem? — No, potem je prišla vojna. Preselila sem se k materi, ker so prišli v kraj, kjer sem živela, Nemci. Sestra je ostala v Trstu in tako smo živeli odrezani drug od drugega. Zdi se mi, da si nisva bili z materjo nikoli tako blizu, kot tedaj, ko sva se noč in dan bali za sina. Ko so odšli Italijani, so ga poklicali domobranci. — Mati, ne kaže mi drugega kot pobegniti. K domobrancem in Nemcem ne grem, je rekel zvečer, ko se je vrnil. Zdaj ga izgubim — je trepetalo srce — edino, kar mi je ostalo od življenja. Dopovedovala sem si, da ni druge rešitve. Še dva dni sva ga skrivali in mu vse pripravili za beg. On se nama je samo smejal. Kaj počneta, kaj mislita, da se bom z vozom peljal? Izginil je, da nisva niti vedeli kdaj. Pol leta nisem vedela, ali je še živ. Neki dan sem šla v mesto in srečam človeka, ki mi je bil čudno znan, a nisem vedela, kje bi ga naj bila videla. Ko je šel mimo, me je ostro pogledal in hitro izginil. V mraku je potrkal in prosil, da bi ga prenočili. Takrat sem ga spoznala. Sinov sošolec. Vtihatopil se je bil v mesto, in ko me je videl na cesti, je sklenil, da bo pri naju prenočil. Vaš sin, je dejal, leta. Bil je že odlikovan, ko je v nizkem letu razbil nemški konvoj. Lahko si misliš, kako sva mu stregli vso noč.

Sina sem pričakala. Pomladila sem se za leta in hodila nekaj dni čisto vrtoglava naokoli. Strašna mora, ki me je dušila štiri leta, da sem komaj pamet rešila, ni mogla zastrupiti srca. — Če bi bil sin študiral, bi bila ostala v mestu, mati mu je prigovarjala. A sinova strast je bilo nebo. Nekaj dni je ostal doma in se vrnil k svojemu oddelku. Ne smeš zameriti, mati, je dejal, preden se je odpeljal, bi hotela imeti vedno ne-

srečnega sina? Če bo treba študirati, bom študiral, a letati ne neham. Tega veselja, vem, da mi ne boš vzela. Mati, nebo je nebo.

Poznala sem, kaj pomeni strast. Ni me strpel v mestu. Ne vem, ali me je sinova odločnost izpremenila, začutila sem zopet voljo, da bi delala. Tam, kjer sem preživela toliko let, sem zaprosila za mesto učiteljice in zopet učila, z večjim veseljem kot v mladosti. Čez dve leti mi je umrla mati, potem sestra, ostal mi je samo sin, ki me je prišel večkrat obiskat za kak dan, enkrat v letu za dalj časa. Dvakrat sem bila z njim v Italiji, enkrat v Parizu in na Dunaju. Kaj naj bi bila zahtevala še od življenja. Bila sem srečna. Veselje do dela mi je dalo vse.

ON: Ne vsakomur.

ONA: Meni že.

ON: Kadar mine človeka veselje do dela, je strast ugasnila.

ONA: Kdor čuti veselje do dela, išče še vedno smisel svojega življenja.

ON: Podzavestni smisel.

ONA: Tvoji ptički ga čutijo vedno, narava ga jim da in vzame.

ON: Mi ga moramo iskati sami. Narava nam da samo strast.

ONA: Se ti še vedno tako bojiš smrti?

ON: Še.

ONA: Jaz sem pripravljena. Bojim se le muk in dolgega trpljenja. Če bi mogla tako umreti, kot je on.

ON: Kdo?

ONA: Še vprašáš? Sin. — Lansko jesen je pisal. »Majka, letos še nisem imel dopusta. Sedaj sem prejel naročilo, da potujem na Norveško in Švedsko. Vem, da te bo veselilo, videti te kraje. Pridem čez teden dni. Prosi za dopust in se pripravi. Zaupam ti novico, da pojde drugo leto še nekdo z nama. Več ustmeno.« Hitela sem in v nekaj dneh se mi je posrečilo vse urediti. Telegrafično mi je sporočil dan prihoda. — Zadnje dni sem bila nekam nestrpna. Kakor sem vsak večer poslušala poročila, sem odprla radio tudi tisti večer, ko sem prejela telegram. Naenkrat zaslišim. Danes dopoldne, nekaj po četrti uri, se je smrtno ponesrečil oficir pilot... (ime mojega sina). Letalo je strmoglavilo z velike višine. Oficir je bil večš in drzen letalec. Komisija pregleduje razbitine in ni mogla dati še nobene izjave...

ON (*molče ji stisne roko*).

ONA: Tako se je končalo. Vse. Ostala sem sama. Delo me ni več tolažilo. Prosila sem, da bi me upokojili, kar so pred nekaj tedni storili. Preselila sem se v mesto in živela bom samo še v spominih. Vidiš, zato sem danes prišla na tvojo pot. Po več ur na dan igram klavir. Strasti ni več, ostala je le še bolečina. Čim lepšo stvar igram, tem hujša je bole-

čina. Kadar se prebudim in mi sonce posije na posteljo, ko zagledam jasno modro nebo, je taka praznosta v moji duši, da mi srce utripa od bolečine. Vsaka lepota mi je samo še bolečina.

Tamle zgoraj si mi nekoč govoril o sreči, o človeštvu. Dala sem človeštvu vse, dala sem sebe, svoje delo, vse moči, dala sem sina, več mu nisem mogla dati. Poznaš modrost, ki bi jo zdaj dalo človeštvo meni? —

ON (*molči*).

ONA: Molčiš.

ON: S frazami te ne bom pital.

ONA: Lepo od tebe.

ON: Oficialno življenje se ne meni za posameznikovo usodo.

ONA: Imam pokojnino, ravnovesje si moram sama najti.

ON: Naj ti govorim o lepoti življenja?

ONA: Ni treba. Jo poznam bolje od tebe, ker jo občutim v bolečini.

ON: Vsak človek pride enkrat do tiste postaje, ko mu življenje ne more nič novega povedati.

ONA: Jaz sem že prišla. — Zato tudi nisem radovedna, kako si ti preživel ta leta, odkar sva se ločila. — Zdaj fotografiraš? Lepo. — Morda se še srečava.

ON: Na tej poti?

ONA: Mogoče kdaj po naključju. (*Vstane.*) Grem na vrh do cerkvice.

ON: Naj te spremim?

ONA: Hvala. Najrajša hodim sama. — Že prej sem te hotela vprašati, kako je s tvojim mladostnim prijateljem, s katerim sta tudi hodila tod, in si mi o njem toliko pripovedoval. Se srečata kdaj?

ON: Se ne moreva, ker je umrl.

ONA: Samota ne odide nikomur. (*Odide.*)

ON (*se ozira nekaj časa za njo, dokler ni izginila na ovinku. Prisede prijateljev Spomin*).

SPOMIN: Nikoli me nisi do kraja spoznal.

ON: Koliko ur sva preživela na tej poti v tem gozdu. Potem sva se razšla. Bila je lepa mladost.

SPOMIN: Res lepa. Potem sva iz prijateljev postala vljudna znanca. Marsikaj je ostalo med nama neizgovorjeno, nespoznano.

ON: Takrat si nisva izpraševala značajev.

SPOMIN: Tebe so zanašala čustva, jaz sem šahiral z življenjem.

ON: Šahiral?

SPOMIN: Da, šahiral. Večkrat se je videlo, da bom podlegel. — Morda si to tudi ti pričakoval, pa sem vselej iztuhtal potezo.

ON: Tudi takrat, ko sva po snegu rinila z Večne poti čez hrib.

SPOMIN: Tudi.

ON: Snega je zapadlo do pasu, ko sva sklenila, da morava spoznati gozd pozimi. Še več?

SPOMIN: Kako ne bi vedel. Že na Večni poti sva ga gazila do kolen. Pri križu sva zavila v celec. Hodil si pred mano in se udiral do pasu.

ON: Nobena žival se ni upala premakniti. Noben ptiček se ni oglasil. Veje so visele do tal, midva do pasu v snegu. Pod smrekami sva zagazila v potoček, ki se je skrival pod snegom. Zajela sva vodo, da nama je v čevljih žvrkljalo. Počivala sva pod košato smreko.

SPOMIN: Ti si fantaziral, da sva spoznala lepoto smrtne tišine. Čustvenik. Jaz pa sem videl samo sneg, sneg okoli sebe in na drevesih.

ON: Kako sva se navkreber udirala in padala. Nobenega oprimka, da bi si pomagala naprej. Še rok nisva mogla potegniti iz snega. Obupaval sem, da prideva do te poti. Ti si me podžigal.

SPOMIN: Ker nisem nikoli popustil.

ON: Vedno si svoje moči preizkušal.

SPOMIN: Veš, kako sem bil slaboten in bolehen, da so me vsi pomilovalno gledali. Pa sem se zagrizel, da bom naravo premagal. Zato sem tudi lezel s tabo v sneg, ne pa, da bi poslušal smrtno tišino.

ON: Mračilo se je že, ko sva se kopala proti vrhu. Odšla sva pa takoj po kosilu. Do kože premočena sva prišla v mesto, kjer so že gorele luči.

SPOMIN: Tebe so spravili v posteljo in ti skuhal čaja, jaz pa sem nalašč sedel ves premočen za mizo in delal matematično nalogo.

ON: Čez dva dni si zbolel za pljučnico.

SPOMIN: In pogoltnil naenkrat petkratno porcijo zdravil.

ON: Vem, vsi so mislili, da boš izdihnil. Dva dni se nisi zavedel. Ko si ozdravel, te je prijelo, da si pričel preizkušati mamila in strupe. Včasih, ko sva se zvečer klatila po mestnih ulicah, si se kar oprijemal zidu.

SPOMIN: Ko sva občudovala lepa ženska telesa in se jih dotikala. Tebe so mešale strasti, jaz sem uganjal psihologijo, kateri je tako dotikanje mladih fantov povšeč in se le pretvarja, da je ogorčena.

ON: Tega nisem mislil.

SPOMIN: Saj ti pravim, da me nisi poznal, čeprav se je zdelo, da sva eno. V tebi so se izživljali nagoni, jaz pa sem vsako faloterijo — in teh nisva malo naredila — naprej premislil in po načrtu izvedel. Na stanovanju sem preizkušal svojo moč nad fanti, ki so stanovali z menoj. Čeprav bi bil lahko tudi v mrazu sedel vsak večer pri knjigah, sem organiziral krajo polen. Pobje so jih kradli po vseh dvoriščih in kurili smo, da smo morali odpirati okna.

ON: Se še spominjaš romana, ki si ga zadnje počitnice v gimnaziji napisal.

SPOMIN: Zopet preizkušnja. Vedno si fantaziral, da je umetnost najčistejši in najgloblji izraz življenja. Poslušal sem te molče in sklenil napisati roman.

ON: Poslal si mi ga. Po romanu sem sklepal, da si doživel — o čemer mi nisi nikoli črhnil — razočaranje v ljubezni.

SPOMIN: Čustev nisem nikoli obešal na veliki zvon kot ti. Še preden si mi vrnil roman, sem vedel, da ni kaj prida. Tisti roman je bil konec ljubezni in moje umetnosti. Biti prvi, za to mi je vedno šlo.

ON: To sem vedel.

SPOMIN: Ko sem pisal roman, sem natanko čutil, da ne bom prvi. Meriti se z Goethejem, Balzacom, Dostojevskim, Conan Doyleom, za to so bile moje moči in fantazija preslabotne. Zaprl sem roman v skrinjo in naredil križ, morda so ga po moji smrti našli, če ga niso miši zglodale. Potem sem leto dni premišljal, katera ledina še ni pri nas zorana. Odkril sem ledino v bioloških dokumentih našega naroda in v sebi talent, da jo preorjem. Utrdil sem se, da sem zmogel tudi neverjetne napore pri študiju, v katerem so se mi počasi odpirale nove poti, po katerih še ni nihče hodil. Dosegel sem priznanja, slavo in čast, vse, kar sem sklenil doseči v mladosti. Tako sem življenju zagrozil z matom.

ON: Si se tudi s svojim delom igral ali si se strastno zagrizel vanj?

SPOMIN: Strast je vir moči. Brez nje bi bil utonil v mlaki. Čim globlje sem oral ledino, tem višje cilje si je zastavljala strast. — Vidiš, zopet razlika med nama. Ti si se nagonsko razdajal, jaz sem vsak korak natanko pretehtal in se vsemu odrekel. Tvoja pot je bila vijugasta, moja ravna.

ON: Vsemu odrekel?

SPOMIN: Dvakrat bi bil skoraj podlegel. Se pravi, izgubil sem oblast nad sabo in zaplaval v fantaziranje. Ljubezen. Najlaže te življenje matira z ljubeznijo. Zmagal sem nad njo in jo v sebi osmešil.

ON: Si rnil človeško srce?

SPOMIN: Morda. To me ni zanimalo. Če hočeš življenje matirati, kot sem ga jaz, se moraš igrati z vsemi človeškimi čustvi. Verjemi, da je le malo ljudi zanimivih. Živel sem brez prijateljev, družil se le z ljudmi, ki sem jih potreboval in so mi bili koristni pri mojem delu. Za nikogar nisem založil besede, če bi bil moral tvegati najmanjšo žrtev.

ON: Ne spoznam se več. Hvalili so tvojo človeško veličino, govorili o plemenitem srcu, o prijateljski zvestobi in požrtvovalnosti.

SPOMIN: Bil sem prepameten, da bi se komu zameril. — Kadar se dvigneš za glavo nad druge, se vsaka tvoja beseda in vsako dejanje meri

z drugimi merili. Vljudnost se izpreminja v človeških očeh v dobrotljivost. Lahko si privoščiš človekoljubnost in radodarnost z nasveti. Nikar ne misli, da sem kdaj odprl durce svojega srca, da bi vtikali nosove vanj. Če sem se kdaj spozabil, sem se hitro umaknil v samoto, da ni mogel nihče do mene.

ON: Hvalili so te, kako si v družbi duhovit in šaljiv.

SPOMIN: Vse to je bila le maska. Kaj se skriva na dnu, se ni odkrilo nikomur. Nikar ne misli, da me ni mikalo uživanje življenja. Radovednost me je gnala na potovanja, na morje, v gore. Užival sem mamila in opojne pijače. Ne rečem, videl sem lepote, a ostal sem hladen. Razgrelo me je le delo in iskanje novih poti v njem. Življenje sem matiral, a smrti nisem mogel matirati. Ko sem zaslutil — in znaki so bili dovolj jasni — da mi moči pešajo, sem z vsemi sredstvi, tudi najnevarnejšimi, podaljševal življenje, da bi vsaj nakazal, česar ne bom mogel dovršiti. Bridko je spoznanje, da ni nikomur dano zaključiti svojega dela.

ON: Si odhajal mirno?

SPOMIN: Ne. — Nihče ni poznal mojih prečutih noči in krčevitih spopadov z dvomi in človeško slabostjo. Nikomur nisem odkril svojih spoznanj v teh nočeh. Vkljub čistem in priznanju, vkljub zavesti, da sem slaboten in bolehen zmagal nad življenjem in ga matiral, sem vendar odhajal z okusom po nečem postanem.

ON: Ti ni življenje izpolnilo vsega, kar si si zamislil?

SPOMIN: Ne. — Človek živi po šablonah, v prepade pa, ki sem jih zagledal, se nisem upal. Kdor se drzne v najgloblje prepade, v katerih se življenje ustvarja s človeško krvjo, bo morda okusil največjo slast življenja. Morda tudi ta ne.

ON: Torej te ni do zadnjega zapustil mladostni avanturizem?

SPOMIN: Vsaka strma in nova pot v življenju je avanturizem.

ON: Meni si se vedno rogal, da sem avanturist.

SPOMIN: Ti si bil čustveni avanturist, ki ga življenje prej ali slej matira.

ON: Si se me še spomnil, ko si zapiral oči?

SPOMIN: Ne. Že prej sem te izgubil iz zavesti.

(Spomin izgine, ko se približuje po poti postaren človek s trdim polcilindrom na glavi.)

DETEKTIV: Dovolite, da za trenutek prisedem.

ON: Prosim.

DETEKTIV (*sname cilinder in si briše čelo*): Človek se zasope in spoti. (*Si ureja gube na hlačah.*) Noge... noge. (*Vidi se, da bi se rad pogovarjal.*) Lep dan.

ON: Lep.

DETEKTIV: Vi se me ne spominjate?

ON: Ne.

DETEKTIV: Seveda, seveda. Leta so, leta. In še ta vojna vmes. Videla sva se tako mimogrede, čeprav me je vse mesto poznalo. Ne uganete?

ON: Oprostiti, res se ne spominjam, kje bi vas bil srečal. (*Ga pogleda.*) Hm... mogoče...

DETEKTIV: Glejte, glejte... se me boste že spomnili... Civilni... Vidra. Tako so me krstili... Tudi pri vas sem enkrat delal preiskavo.

ON: Vidra? — Da, da, spominjam se. — Prav čednega posla niste opravljali.

DETEKTIV: Gospod, služba je bila služba... Čeden posel, pravite... Seveda, ljudje so se nam izmikali, tudi črtili... je že tako... Povejte, gospod, je bila kdaj na svetu že oblast brez civilnih? Vsaka oblast mora vedeti, kaj ljudje tuhtajo in skrivajo. Notranji red mora biti. Mogoče nam delate krivico... vsaj majhno...

ON: Ne bi se rad z vami pogovarjal, komu in proti komu ste služili... Sami veste, koga ste preganjali... Bili ste v političnem oddelku.

DETEKTIV: Po potrebi tudi v kriminalnem.

ON: Vseeno. Ljudi vašega kova sem se vedno ogibal. Ni prijetno govoriti s človekom, ki te neprestano ovohava, in ne veš, s kom imaš opravke.

DETEKTIV: Ostri ste, gospod. (*Se smehlja.*) Naš poklic, vseeno, komu služiš, ne bo izumrl. Po moji pameti. Nikar ne mislite, da se nam je dobro godilo. Prekleta žalostna služba. Kamor si stopil, so se glave stisnile. Cele dni in noči si bil v službi, nazadnje pa si kosti obiral. Kolikokrat sem se počutil kakor pes.

ON: Kadar ste pretepali in mučili ljudi.

DETEKTIV: Jaz sem bil podrejen in sem samo azistiral. Mislim, da ste vedno pretiravali. Mi nismo imeli laboratorijev. Nismo bičali po podplatih, ne zatikali razbeljenih igel in pulili nohtov. To so bile beograjske in zagrebške metode. Reš, da sem moral včasih koga treščiti po gobcu, tudi kako brco s čevljem je dobil. Kaj hočete, se zgodi, da se tudi kaj ponesreči. Ampak mi smo bili provinca, kapitalne eksemplarje smo tako in tako pošiljali v glavnjačo. Prave svinjarije so se pričele šele, ko so po okupaciji prišli Italijani, ki so imeli v teh rečeh moderno šolo, posebno za ženske. Hvala bogu, da si nam ni bilo treba mazati rok, ker nam niso zaupali.

ON: Bili ste vendar v njihovi službi.

DETEKTIV: Gospod, za pokojnino je šlo. — Ko smo videli, kako se obrača, da kralja ne bo nazaj, smo se tudi mi zasukali. Res ne vsi, ne-

kateri. Počasi so nam oefovci zaupali in se zanašali na naša obveščanja. Tako mi je tudi revolucija priznala užitek pokojnine.

ON: Revolucija, ki je prej tudi na natezalnici niste mogli zadušiti.

DETEKTIV: Nikarte, gospod. Tako sovražni — kar nas je bilo nižjih — nismo bili. Kolikokrat smo zamižali in se potuhnili, če je le šlo. Marsikaj smo vedeli, pa nismo zgozbedali. Nekaj drugega, kadar pride ukaz. Obznane si nismo mi izmislili.

ON (*molči*).

DETEKTIV: Je pač tako. Gospod, mi smo bili nič, črvički, čisto navadni črvički. Sistem je sistem. Kaj prima na zob, malo nedolžnega veselja — saj me razumete — to je bilo vse, kar si si lahko privoščil. Večkrat se je postrani bolje zaslužilo. Če te je kdo najel, da si mu nadziral ženičko. Včasih sta plačala oba. Tisti, ki te je najel, in še ose-bica, ki ti jo je priporočil. Kar smo znali, smo pač znali, in s tem se je moralo živeti.

ON: Res posli posebne sorte. Mislim, da se za tako znanje ni bilo treba posebno prizadevati.

DETEKTIV: Motite se, gospod. Imeli smo vsake vrste kurze. Boks, rokoborba, streljanje, psihologija. Pred komisijami smo delali izpite. Dober detektiv bi bil moral poznati vse, s čimer se ljudje ukvarjajo. Najmanj pa vse politične izraze.

ON: No, takih pri vas ni bilo.

DETEKTIV: Seveda ne. Taki so v svetu. Slavni kriminalisti, o poli-tičnih se tako ne sme pisati. Pri nas ni bilo materiala za take korifeje. Danes? Mogoče. No, zdaj ne zasledujem več razvoja. Mi smo bili bolj vohljači in popadači. A vseeno si moral biti izkušen psiholog. Gospod, ne smejte se. Ne pripovedujem šal. Govorim strokovno. Naš posel je zelo kompliciran. Prvič, obraze si moraš dobro zapomniti. Meni se je enkrat posrečilo, zalotiti na maškeradi človeka, ki smo ga že dolgo iskali. Ceprav je bil maskiran, sem ga spoznal po ušesih. Drugič, ni vseeno, kako se pogleda. Posebna sposobnost. Prvi pogled tja v en dan, drugi že oster, s tretjim se kar zasvedraš v človeka.

ON: Kako, da ste si izbrali ta poklic zasledovanja ljudi?

DETEKTIV: Narava. Če ti narava ne da talenta, boš kmalu na kahli. Že v mladosti me je vedno trapilo, da bi zvedel, kaj ljudje okoli mene mislijo in kaj počno. Naš sosed, instalater, je imel satansko lepo ženo. Opazil sem, da se moškimi, kadar jo vidijo, kar oči izbuljijo. Mož je bil čez dan povečini zdoma. Okoli hiše je pričel postopati neki fič-firič z dolnjega konca ulice. Postopa, meče oči v okna in jo vabi. Cele popoldneve sem prečepel v drvarnici in pazil. Za hišo je bila široka koruzna njiva. Nekega popoldneva je prišla ženska iz hiše, se sumljivo

stegovala in vrtela po dvorišču. Splazil sem se za hišo in zagledal fičfi-riča, ko je prihajal po travniku in izgini! v koruzi. Teden dni, pa sem ju zvohal okobaljena v koruzi. Povedal sem instalaterju. Moža je obsedel hudič. Baba je morala nekaj slutiti in se ni ganila iz hiše. Pa ni vzdržala. Kmalu sva jo spazila, kako je zopet smuknila v koruzo. Tisti večer je mož ženo zaklal. Recite, če ni to naravni dar.

ON: Ne vem, kako bi rekel.

DETEKTIV: Gospod, je, je. Narava mi je dala fantazijo. Izbrala me je za ta poklic. Ste že brali, da mora imeti civilni tako fantazijo kot pisatelj. Ne? Gola resnica. Spet strokovno. V našem poklicu mora človek uganiti, kaj se je ali kaj bi se lahko zgodilo. Resnico si mora izmišljati in samo fantazija mu pomaga. Če bi povedal čisto resnico, mislil sem, da bo služba lažja. Pa sem se urezal.

ON: Kaj počnete sedaj?

DETEKTIV: Kak zaslužek se še vedno ujame. Posebno, če poznajo človeka od prej. Ta potrebuje pritožbo, drugi prošnjo, ljudem se vedno kaj zamôta. Bolj žaltavo bi bilo, če ne bi žena zaslužila. Dela slamnate copate. Ne veste, kako gredo. Brat ji pošilja ličkanje in davka ji ni treba plačevati. Slamnate copate, vam rečem, ni boljših copat, če človeka rado zebe v noge. V naših letih je že tako. Če bi želeli, kar povejte. Gotovo imate tudi vi težave z nogami. Še komur sem jih priporočil, se je vsak pohvalil. Vidite, mene tlači naduha. Zdravniki pravijo, angina pekoris.

ON: Angina pekoris?

DETEKTIV: Tako, tako. Zakaj se smejete? Včasih me prekleto stisne. Kar zadušiti me hoče. Kadar je lep dan, kakor danes, pohajkujem. Večkrat izberem to pot penzionistov.

ON: Zakaj je to pot penzionistov? Že od mladosti hodim po tej poti in še ni mi prišlo na misel, da je to pot penzionistov.

DETEKTIV: Vi ste preveč zamišljeni. Premalo opazujete. Po zadnji vojni se je vse izpremenilo. Ljudje delajo in nimajo časa pohajkovati. Le pogledajte, koga srečate med tednom? Same take, ki se predstavljajo od klopce do klopce ali krevsajo počasi s palicami. Kako vas vsak pogleda, kakor bi hotel reči: »O bratec, saj gre.«

ON: Vi ste posrečen ptič.

DETEKTIV: No, vidite... Marsikaj mi je pustil poklic. Recimo, če grem danes mimo grmovja, mi oči kar same uhajajo v goščo. — Eh, včasih si srečaval tod fletne srnice.

ON: Srnice? Letos pozimi so nekega jutra skočile tri pred mano čez pot in se zakadile v gozd.

DETEKTIV (*se smehlja in pomežikuje*): Oh, ne take, ki se človeka boje. Tiste prijazne, ki so hodile za človekom in se z njim spustile v goščo.

ON (*ozlovoljen molči*).

DETEKTIV: Gospod, je spadalo v naš poklic. Večkrat smo prečistili gozd in polovili srnice... Vidim, da ste se me že naveličali... Tudi je že čas... Preden pridem domov, bom moral še kje posedeti... No, uradno se ne bova več srečala...

ON: Ne, tega se ni bati.

DETEKTIV: Hm, saj tudi takrat ni bilo nič posebnega. Dali so mi nalog malo pobrsirati, če ne skrivate kakega materiala. Kolikor vem, vas niso imeli za nevarnega. Opozicija inteligence.

ON (*se smehlja*).

DETEKTIV: Gospod, čista psihologija. Mogoče ste sami sebe imeli za bolj nevarnega. Pravi revolucionarji so rili kot krti na vse strani iz svoje centrale, ki ji nismo prišli do živega. Vi in vaše sorte ste prišli s strankami in sistemom navzkriž bolj v mislih in besedah, onim pa je šlo za oblast in se tudi krvi niso ustrašili. Vidite, nevaren za red je samo tisti, ki mu gre za oblast. Taki se izolirajo, če jih dobiš v pest, druge samo malo pripreš. Eh, gospod, če bi bil imel pravo pamet, bi bil takrat med njimi. Sedaj pa... (*zamahne z roko in se ironično posmehne*) ...slamnate copate. (*Se dostojanstveno poslovi.*)

(Ko detektiv na ovinku izgine, opazi On na drevesu gibko veverico s košatim repom. Živalica se ne boji, sredi debla se ogleduje, striže z ušesi in oči se ji leskečejo v soncu. On se polahko dvigne, vzame Leico in pritisne. Po poti prihaja s hitrimi koraki športno oblečen človek. Veverica švigne med veje. On se ozre, nekam iznenaden opazuje prihajajočega, moža koščenega obraza, z izredno ostrimi potezami in temnimi očmi. Za hip se spogledata, a vidi se, kako mimoidoči namenoma hitro povesi pogled v tla in hiti naprej, dokler se ne izgubi za ovinkom.)

ON: Nisem vedel, da tudi ti še vedno prihajaš sem.

NJEGOV ODMEV: Vsak dan.

ON: In hitiš kakor vedno.

NJEGOV ODMEV: V dobre pol ure preletim ves hrib.

ON: Vedno si tako drvel. Nikoli nisi pogledal okoli sebe in se nisi ustavil, če sem te opozoril na lep razgled.

NJEGOV ODMEV: Me ni zanimalo. Hodim samo zato, ker čutim fizično potrebo.

ON: Tudi po gorah si hodil, kakor da si iz železa.

NJEGOV ODMEV: Čemu te neslanosti. Saj vendar veš, da te ne vidim več.

ON: Tudi danes sem opazil.

NJEGOV ODMEV: Kar je zame končano, je končano.

ON: Vselej oster kot nož.

NJEGOV ODMEV: Življenje je slovnica. Vse se mora ujemati s pravili.

ON: Bila sva si dobra prijatelja.

NJEGOV ODMEV: Zvest sem ti bil in veren. Si se mogel kdaj pritoževati?

ON: Najino hotenje se je stapljalo v eno.

NJEGOV ODMEV: Dokler se nisem razočaral nad tabo. Potem sem odrezal.

ON: Kakor zavržeš v slovnici napačno končnico.

NJEGOV ODMEV: Takó. Operacija mora biti korenita. Izdal si sebe, mene in najino delo.

ON: V tem si se motil.

NJEGOV ODMEV: Veš, da sem žrtvoval vse, ko so hoteli posiliti moje mišljenje in nazore. Ti si se izvil kakor jegulja. Se spominjaš, kaj so takrat o tebi govorili?

ON: Dobro se spominjam. Nikoli ne bom pozabil. Prejšnji prijatelji so povešali oči, ko so me srečavali. Če je kdo v njihovi družbi omenil moje ime, je bilo vsem neprijetno. In ti si molčal.

NJEGOV ODMEV: Molčal, ker so se najine poti razcepile. Ostal sem dosleden. Ti si okleval, da bi vse mostove podrl za seboj. To mi je bilo dokaz, da je tvoj upor proti družbi le maska osebnega častihlepja.

ON: Zavedlo te je v zmoto, ker nisi videl človeka.

NJEGOV ODMEV: Bila sva prijatelja zaradi ideje, ki jo lahko potrdijo le osebna dejanja.

ON: Nisi pomislil, da te je mogoče takrat tolikanj prizadelo, ker si bil užaljen v zavzetosti o sebi.

NJEGOV ODMEV: Človeških slabosti nisem poznal, niti upošteval. Življenjska ideja mi je bila narodna in človekova suverenost in jasna, ravna pot do nje. Nobenega nasilja nad človeškim duhom nisem priznaval in ga ne bom.

ON: Nikoli nisi iskal človeka, ki je os življenja.

NJEGOV ODMEV: Smešno. Duhovna ideja ureja svet, vse drugo je stara pravljica o človeški okrutnosti. Ne poznam kompromisov. Danes uživam v svoji doslednosti, čeprav sem čisto sam. Brez prijateljev, ki jih ne potrebujem, brez človeške ljubezni. Nikoli nisem v življenju stopil nazaj.

ON: V tem se morda varaš.

NJEGOV ODMEV: In če bi jo občutil v srcu, je ne bom nikomur priznal. Vsaka človeška sentimentalnost mi je zoprna.

ON: Od kod zajemaš moči za svoje samotno življenje?

NJEGOV ODMEV: Ideja o dominantnosti človeškega duha mi jo daje. Živim v njenem svetu, zato te ne vidim več.

ON: Tudi, kadar se srečava?

NJEGOV ODMEV: Ne. — Albumov s spominskimi fotografijami ne odpiram.

(On sedi na klopi, ogleduje zdaj bore, ki izparevajo vonjave po smoli in se jim zelene igle leskečejo v soncu, zdaj gore, in prisluškuje cvrčanju ptic. Nenadno prisede mladenič, ki mu ni moč uganiti starost, ker je njegov obraz nenavadno bled, skoraj prstenozelen. Le oči mu ognjeno žare.)

ON: Bogo, zdaj te ni več. Kolikokrat sva hodila po tej poti na sprehod. Vsako cvetico si želel poznati, vsaki ptičici vedeti ime. V jeseni sva ure in ure hodila po gozdu in iskala jurčke. Spominjam se, kakšne sva neki dan prinesla domov. Glave velike kot klobuk in črne kot oglje. Tvoj oče ni hotel verjeti, da sva jih tu gori nabrala. Spomladi sva navsezgodaj hitela, da bi nama kdo šmarnic ne potrgal. Vse skrivnosti tega gozda sem ti razkazal.

BOGO: Stric, še vedno sem pri tebi.

ON: Bogo, umrl si, umrl. Nikoli te nismo našli.

BOGO: Umrl, res umrl. Ali more človek umreti, ki je svoje življenje dal za človeško srečo? Tako si govoril, stric.

ON: Tvoj oče se je postaral, Bogo. Kako bi se ti zdaj veselil, če bi videl, kako se naše mesto širi. Veš, sedaj sega že do tistih temnih gozdov. Krvavo sonce je tonilo, nebo je gorelo, gore so žarele, midva pa sva stala in gledala umiranje dneva. Šele mrak, da sva komaj razločila pot, naju je premaknil.

BOGO: Potem sta z očetom v kuhinji kvartala.

ON: In ti dovolila, da ostaneš pri nama, čeprav te je mati naganjala v posteljo.

BOGO: Taki večeri so bili najlepši. Toliko sta se menila. Kaj sem vse zvedel.

ON: Eh, fant, rad sem te imel, kakor da si moj.

BOGO: Res, morda še bolj.

ON: Nikoli nisi vedel, da sem skrivoma ljubil tvojo mater. Neizmerno sem jo ljubil.

BOGO: Očeta bi bilo težko prizadelo, če bi bil slutil.

ON: Ni slutil in nikoli zvedel. Skupaj sva jo pokopala, dva moža eno ljubezen.

BOGO: Ljubil sem te, stric, z otroškim srcem.

ON: To je vedela tudi tvoja mati in je bila vesela. Umrla je kmalu potem ko smo te pogrešili. Vedeli smo, da so te ubili, ne pa, kje.

BOGO: Tu gori, stric.

ON: Kar smo zvedeli šele, ko so odšli.

BOGO: Stric, borba je lepa. Kako sta bila z očetom tisti večer, ko so pridrli fašisti, Italijani in Nemci, potrta. Nista več kvartala, samo sedela sta in prisluškovala. Tudi sem gôr nisva več hodila.

ON: Minilo me je vsako veselje.

BOGO: Ko si mi pripovedoval, stric, kako sekajo tu gori, me je zabolelo, kakor da slišim smrtno ječanje najjinih borov.

ON: Neusmiljeno so podirali, vse pobočje nad Večno potjo, kjer sva gobe nabirala, so posekali. Še sedaj se gozd ni zarasel.

BOGO: Sekali so najine bore, požigali hiše, streljali ljudi, a moje srce se je vžgalo. Takrat sem šele spoznal, kako ljubim to zemljo, ki si mi jo od tod razkazoval.

ON: In si šel.

BOGO: Šel, kamor nisi, stric, več prišel. Srce je gorelo v sovraštvu. Stric, v tisti praproti, kjer sva večkrat našla najlepše gobe, smo se skrivali in opazovali Večno pot. Potem je Trpinov iz Šiške prinesel povelje in razdelil orožje. Štirje smo bili in pobili enajst fašistov. Pri križu smo jih napadli, ko še slutili niso, kdo se skriva v praproti. Stric, kako je pokalo. Nikoli nisem mislil, da bom tako lahko ubil človeka. Dva fašista sta zbežala, vsi drugi so obležali, kamion smo zažgali in pobrali orožje. Stric, če bi bil videl, kako smo sledi mešali, ko smo tekli do Podutika in se skrili v gozdu pod Toškim čelom.

ON: Zvedeli smo, da so še pred večerom pripeljali tri kamione fašistov, ki so ves gozd pretaknili.

BOGO: Tako sladko sem spal tisto noč, kot nisem nikoli na postelji.

ON: Si bil ti zraven, ko so za Cekinovim gradom prerezali žice?

BOGO: Bil. Takrat so ubili Žana, ker je delal po svoji glavi in ni ubogal Trpinovega.

ON: Ne mati ne oče ne jaz nismo slutili, kakšne so tvoje poti.

BOGO: Stric, dobro veš, kako sem bil navezan na vas, kaj mi je bila mati, a mi smo se čutili junake, ki se bore za ves narod.

ON: Ko sva sedela z očetom v kuhinji in govorila, da se ta narod, ki je prelil toliko krvi za tuje gospodarje, sedaj tako bori za svojo svobodo, kakor bi se odprli in oživelci ugasli vulkani, nisva vedela, da si tudi ti med njimi.

BOGO: Res, odprli so se vulkani mladih src.

ON: Ko so te pri velikih racijah odpeljali, nismo ves dan spregovorili besede. Še veš, kako je mati jokala od veselja, ko si se zvečer vrnil?

BOGO: Če bi me ne bili izpustili, bi bil pregrizel zidove. Ječa ni borba.

ON: Kmalu potem si izginil.

BOGO: Ko so postrelili enaindvajset talcev, smo se zarotili, da jih maščujemo. S Trpinom sva vedela, kaj uganjajo na Drenikovem griču. Vsako noč so plesali, se gostili in pili z našimi dekletimi. Sklenila sva vso zalego pokončati. Trpin je sporočil, kaj bova storila. Nisva čakala, da nama dovolijo. Popoldne sva izginila v gozdu. Ko sva se priplazila do najine poti za vrhom, je bila tema, da se nisva več videla. Morala bi obiti vrh in se z druge plati približati hiši. Otipala sva se in se stisnila v praproti za drevesom. Šepetaje sva delala načrt in gledala v zvezde, ki so mirno utripale nad nama. Sklenila sva, da oblezeva hišo vsak od druge strani. Rinil sem skozi robidovje, da mi je ves obraz razpraskalo. Bila sva domenjena za znamenje. Kdor se prvi priplazi do hiše, naj zaskovika in počaka, da se drugi »čuk« odzove. Bil sem prvi in zaskovikal. Takrat so zalajali psi. Nisem čakal na Trpina. Zagnal sem bombo. Meril sem v okno, pa zadel zid. Zagrmelo je in mi vzelo vid. Skočil sem v goščo, da bi se spustil po hribu. Nad sabo sem zaslišal kričanje fašistov in streljanje. Izpodneslo me je. Bil sem zadet v nogo. Še sem se dvignil. Takrat sta me zagrabila dva psa. V trenutku so bili fašisti pri meni in me pobili na tla. Rjovelimi so kot zverine in me vlekli za noge navzgor. Psa sta se ves čas zaganjala vame. Videl sem, kako tekajo fašisti okoli hiše, svetijo z žarometi in streljajo. Zagnali so me v kuhinjo. Vedel sem, da je to moj konec. Kri mi je odtekala, da sem se onesvestil. Kdaj so me z brcami zdramili, ne vem. Pričeli so me zasliševati. Ko nisem črhnal, je pijani oficir potegnil revolver. Neki fašist ga je prijel za roko. Razumel sem, kako je dejal, »bomo videli«. Vlekli so me pred hišo, kjer me je fašist privezal k drevesu. »S kom si bil?« je kričal nad mano. Gledal sem v zvezde in molčal. Spustil je dva psa, ki ju je držal za ovratnike. Nekaj je zakričal, psa sta se zagnala vame in me popadla. Eden mi je odtrgal kos mesa na stegnu.

ON: Bogo.

BOGO: Je že minilo, stric. Stisnil sem zobe, solze so mi od bolečin zalile oči, da nisem več razložil zvezd. Potem je fašist poklical psa nazaj. Čutil sem, kako mi dere kri v čevelj. Okoli mene so se zgrnili fašisti in se pijani režali. Oni mi je še enkrat zastavil vprašanje. Ko zopet nisem zinil, je spustil psa. Eden me je popadel na prsni, raztrgal obleko in zasadil zobe. Fašisti so ju ščuvali in kričali. Čutil sem, kako so zahreščala rebra prav nad srcem. Pred očmi se mi je zasvetilo, kakor

da stojim pred soncem. V ognjenih žarkih sem zagledal materin obraz. Obšla me je neznanska sladkost in oči so se zaprle. Pokončali so me in zakopali. Moje kosti leže v tem gozdu pod praprotjo.

ON: Zdaj te gledam v dišečih borih, praproti, nad gozdovi, v soncu, ki sveti na to pot.

BOGO: Vem, stric, da me ne boš pozabil.

(Mladenič izgine. On sedi nekaj trenutkov zatopljen v misli in se zdrami, ko prihajata po poti fant in dekle in izgineta za ovinkom.)

ON (*sebi*): Po vsaki poti se pretaka življenje, v katerem srečuješ svojo podobo. Minulost se preliva v sedanost in sedanost v prihodnost. A pot ne pozna nikogar, ki hodi po njej. (*Se dvigne in odide naprej po gozdni poti.*)

L JUBEZEN

Matej Bor

Romantični motiv

Hodila dva zaljubljenca nekoč
sta ob tem zalivu skoz poletno noč,
in ko prišla sta sèm v ta skriti kraj, —
sta sedla in rekla: Ah, ko bi sedaj,
tako objeta, v zvezde gledajoč,
okamenela. In skrivnostna moč
ju res okameni. Sedaj stoji
tam dvoje soh: on se je nji
v naročje ulegel, ona po laseh
ga nežno boža, a oči obeh
strmijo prek zaliva tja v vsemir
kdo vedi kam. Le tu in tam nemir
ljubezni prebudi samotni kip
ob morju in tedaj za hip
dotakne se kamnita dlan dlani
in koprneče srečajo oči.